
Assentaments rurals i medi natural del sud de Sant Llorenç del Munt i l'Obac als segles X i XI

P. Roca i A.M. Hernández

Institut de Batxillerat Can Jofresa, Terrassa

L'estudi de la documentació escrita relativa a la zona de Terrassa durant els segles X i XI demostra que una bona part dels principals enclavaments agrícoles del moment estaven situats a la zona de contacte entre la plana i les primeres formacions muntanyoses de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Aquests enclavaments rurals es caracteritzaven per la seva localització prop de torrents i formacions boscoses. Els torrents centralitzaven un ampli segment de les activitats productives d'aquestes societats.

L'activitat agrícola practicada en aquests llocs implica un aprofitament eficaç dels recursos aportats pel medi: aigua dels torrents, un sòl ric i ben estructurat, una fertilitat natural provinent dels boscos circumdants, la reducció de les pestes i malures de les plantes en cultiu, i l'assuaujament de les inclemències atmosfèriques. Aquest tipus d'agricultura que ara anomenariem ecològica, ultra els avantatges de conservar el medi i de treure'n el màxim profit, necessita relativament poc esforç i un utilatge agrícola senzill. Els pagesos van adaptar les seves formes de treball a aquestes condicions.

L'estudi de les potencialitats ecològiques que aquests enclavaments oferien a les societats pageses i la manera com va ser aprofitats permeten reconsiderar algunes de les tesis més tradicionals sobre el desenvolupament de l'agricultura alt medieval a les zones mediterrànies. Els processos de treball que implica aquesta agricultura de torrent són coherents amb l'estructura de la societat dels segles X i XI a Catalunya.

Introducció

La rica documentació escrita sobre la zona de contacte entre la plana i les primeres formacions muntanyoses de Sant Llorenç del Munt i l'Obac durant el període alt medieval ha possibilitat situar en l'espai alguns assentaments rurals de l'època i, també, fer un esbòs de les principals característiques de l'economia agrària d'aquestes comunitats (Puig, 1979 i 1990; Borfo i Roca, 1987 i 1988).

Al llarg dels segles x i xi la base de l'assentament pagès i el nucli d'habitació a la zona era la «villa», però les principals activitats productives de les comunitats pageses es feien fora de l'espai estricte d'aquestes. Les zones conreades es trobaven localitzades en uns espais que la documentació cita com a «locum» o «locum que dicunt». Desconeixem la relació que hi havia entre aquests llocs i les viles o els nuclis de residència (el tipus d'agricultura que es practicava en els primers fa pensar que havien de ser propers), però es pot assegurar que molts dels llocs de conreu estaven situats en el fons de torrents i prop de formacions boscoses.

En la documentació estudiada hi ha descripcions molt detallades d'alguns d'aquests llocs que centralitzaven les activitats agràries. Bangeres era una zona de conreus situada prop de l'actual Torre de Mossèn Homs, el 1040, un document d'empenyorament ens indica l'existència d'una «terra cum ortos et arboribus varis generis et rego et caput rego et aqua at rigandum et ruvira et casa cum solo et supraposito». Al mateix lloc, una donació del 1042 també descriu l'espai minuciosament: «terras et vineas et trilias, cultum vel ermun, casas cum curtes, solos et suprapositos et ortos cum regos et caput regos et arbores diversis ieneris». Tot i ser un important nucli de conreus, a Bangeres no s'ha localitzat cap tipus de poblament concentrat, contràriament a altres dos importants «locum» de la zona, Gaià i Matadepera, on s'han pogut documentar dues viles i la presència d'importants formacions boscoses. A Matadepera tornem a observar la mateixa organització de l'espai agrari en una venda de terres del 1031: «kasas cum curtes, solos et suprapositos et foveas et ostios, ianuas, terras et vineas et ortos et fonte et aqua ad regandum vel imperandum et omnis generis arborum qui infra sunt, cultum vel eremum, garricus et pinus, vallibus, pascuis, petricis, kasalicyis». Marçans, prop de l'actual Castellar del Vallès, també repeteix el model en una venda de l'any 1001: «terras et vineas, ortis, ortalibus, arboribus pomiferos et oleastros et aliis generis arboribus casas cum curtes...». (Puig, 1990, docs. 294, 322, 232 i 161).

Aquests exemples i molts d'altres que es poden trobar en la documentació consultada permeten observar un espai agrari estructurat complexament, en què conviuen arbres, diversos conreus, horts, formacions boscoses, conduccions d'aigua, corrals, cases etc. L'extrem grau de repartició de la propietat de la terra propi d'aquesta societat indueix a pensar que les citacions anteriors fan referència a porcions de terra relativament petites i concentrades al fons dels torrents.

La documentació també permet observar una discontinuïtat entre els conreus dels segles x i xi i els de la trilogia mediterrània propis de tota la història agrària posterior al segle xii a la zona de Terrassa. Les comunitats pageses que estem estudiant atorgaven poca importància a l'olivera, conreaven pocs cereals de qualitat, com ara els forments i

els blats (en canvi, a la documentació hi ha moltes citacions d'ordi), i havien estès el conreu de la vinya i els horts. Practicaven una ramaderia basada en els bous, cabres i porcs, que devien ser alimentats en els espais forestals propers als assentaments (Borfo i Roca, 1988: 29-33).

Ecologia dels enclavaments pagesos

El medi natural en aquests paratges escollits per fer els enclavaments comportava un bosc caducifoli de ribera (salzes, pollancre i oms) i de roures (encara queden alguns fragments relictos de roureda). Envoltant aquesta vegetació, en complexa i harmoniosa imbricació, hi havia l'alzinar. En canvi, els pins eren pràcticament inexistent.

El terreny a la vora dels torrents té una fertilitat natural i unes condicions edàfiques excel·lents. La textura del sòl és de tipus llim, idònia per als conreus d'horta i de fruiters. Aquesta mena de terra és fàcil de treballar i l'esforç esmercat en la collita és relativament petit. No calen arades; n'hi ha prou amb unes eines senzilles (aixades, magallons, pales de fangar, etc.). D'altra banda, cal destacar la gran riquesa de minerals i matèria orgànica procedents del sòl al·luvial mateix i del sistema fluvial, i les aportacions de nutrients del bosc circumdant. Sense comptar els fums que, presumiblement, hi afegia el pagès.

Com diu Pere Montserrat, parlant dels mecanismes de fertilització natural: «Prados y aprovechamiento agrícola se dan en suelo profundo, mientras el ganado se stea bajo árboles en la parte alta contrarrestando escorrentías y el aporte coluvial. Lo más pobre se fertiliza a partir de la roca madre y subsuelo (bombeo de fertilidad por árboles y matas), más el aporte de los animales que se stean; la escorrentía arrastra detritus (cagarrutas, restos de boñigas, hojas, insectos muertos, etc.) hacia la parte baja; a largo plazo el deslizamiento coluvial completa la fertilización, pero su elemento dinámico (agua freática) actúa con cierta rapidez, regulando al mismo tiempo la temperatura edáfica en lugares sin árboles. En dicho ambiente de agricultura netamente marginal, la explotación se ajustó espontáneamente hasta adquirir unas estructuras perfectamente lógicas, muy aparentes ahora que conocemos algo sobre mecanismos y gradientes de fertilización natural, bióticos y abióticos. Los modelos de estudio ecológico deben utilizar dichas pautas ancestrales que corresponden a procesos naturales de explotación y fertilización concomitantes, equilibrados» (Montserrat, 1974: 7-8).

L'activitat agrícola practicada en aquests llocs implica un aprofitament eficaç dels recursos aportats pel medi: aigua dels torrents, un sòl ric i ben estructurat, una fertilitat natural provinent dels boscos circumdants, la reducció de les pestes i malures de les plantes en cultiu i l'assuaujament de les inclemències atmosfèriques. Aquest tipus d'agricultura, que ara anomenaríem ecològica, ultra els avantatges de conservar el medi i de treure'n el màxim profit, necessita relativament poc esforç i un utilatge agrícola senzill. Els pagesos van adaptar les seves formes de treball a aquestes condicions.

Aquest paisatge agrosilvopastoral propi dels assentaments agraris alt medievals representen, des del punt de vista ecològic, un gran estalvi energètic i el reciclatge de nutrients. Es tracta de sistemes autosuficients.

Una societat rural integrada en el medi natural

El conjunt d'hipòtesis que fins ara s'han anat formulant sobre la lògica de les activitats agrícoles de les comunitats pageses estudiades permet plantejar des de nous punts de vista una de les hipòtesis més interessants que Pierre Bonnassie va aportar sobre l'especialitat de la societat catalana dels segles x i xi. L'autor esmentat ha defensat un model autòcton del funcionament i canvi d'aquesta societat i ha relativitzat el paper dels elements carolingis en la conformació del món feudal català (Bonnassie, 1979). D'una manera menys explícita, Bonnassie també postula per a la zona catalana un model de desenvolupament econòmic molt més «mediterrani», en què el creixement no estava basat en les formes d'ús dels recursos naturals i del factors propis de les societats nord-occidentals europees dels segles xi i xii.

Amb relació als canvis tècnics que van iniciar la conjuntura de creixement medieval a les zones d'Europa septentrional (basats en la transformació de les arades, el pas del bou al cavall com a principal motor de sang i la pràctica de rotacions de conreus cada cop més complexes), Bonnassie afirma que «en aquella parte del continente [Europa meridional] el progreso se realizó siguiendo otros caminos [...]. El problema del "volteo de la tierra" preocupaba tanto en el mundo mediterráneo como en el ámbito septentrional, pero allí no fue resuelto mediante una modificación radical en las técnicas sino, al contrario, mediante una adaptación cada vez más estricta y minuciosa a las exigencias del medio natural. El arado romano respetaba el frágil equilibrio ecológico de los suelos mediterráneos; por tanto, se optó por conservarlo aunque perfeccionando su uso» (Bonnassie, 1983: 29).

Les observacions fetes més amunt sobre la localització dels llocs de conreu i formes d'ús dels recursos naturals disponibles per part de les comunitats pageses de la zona estudiada són coherents en el marc interpretatiu de Bonnassie. Els enclavaments van ser triats en funció de la disponibilitat que tenien per ser explotats mitjançant unes tècniques molt intensives en mà d'obra però que permetien obtenir produccions sense una participació massiva de força de tir animal i sense una gran dotació tècnica. El gran problema de les formes de regeneració de la terra després del conreu es podia resoldre sense disposar de grans contingents de ramats o sense abandonar la terra a llargs guarets. Més que una transformació del medi per adaptar-lo a la pràctica agronòmica, es va integrar la producció d'aliments a unes condicions naturals que, com s'ha vist, tenien grans potencialitats sempre que es respectessin certs equilibris ecològics amb el medi circumdant. Plantejaments similars ja han estat presentats en els treballs de Massimo Montanari referents a Itàlia (Montanari, 1979: 19-70, i 1984: 5-126).

Era una producció agrària pensada en funció de les necessitats de petites comunitats pageses que podien organitzar els processos productius d'una manera molt autònoma respecte dels poders externs. Aquest fet és plenament coherent amb les conclusions dels diferents estudis locals i regionals sobre la societat de l'època prefeudal (Borfo i Roca, 1988). Segons aquests, durant els segles ix, x i la primera meitat del segle xi (en el cas de la zona de Terrassa fins al final d'aquesta centúria) la societat s'organitzava a partir d'un pacte tàcit entre els comtes i les poderoses comunitats pageses autònomes. A la zona que ens ocupa,

aquest pacte es va mantenir fins als darrers anys del segle XI, moment en què la imposició de la renda feudal sobre les comunitats pageses lliures va implicar una transformació radical de la societat, de les estructures dels assentaments i una nova ordenació dels espais conreuats que havia de trencar el model exposat (Barceló, 1990: 33-35; Borfo i Roca, 1988: 33-35).

Bibliografia

Barceló, M. (1990). *Arqueologia medieval. En las afueras del «medievalismo»*. Barcelona.

Bonnassie, P. (1979). *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a la Catalunya de mitjan segle X al final del segle XI* (2 vols.) Barcelona.

Borfo, A., Roca, P. (1987). «D'Ègara a Terrassa», dins *Història de Terrassa*. Terrassa.

Borfo, A., Roca, P. (1988). «El poblament al terme del castell de Terrassa a l'època medieval», *Terme*, 3: 29-43. Terrassa.

Montanari, M. (1979). *L'alimentazione contadina nell'alto Medioevo*. Nàpols.

Montanari, M. (1984). *Campagne medievali. Strutture produttive, rapporti di lavoro, sistemi alimentari*. Torí.

Montserrat, P. (1974). «La utilització de recursos en relació con la estructura y estabilidad del ecosistema», ponència del *Seminario sobre Estructura y Estabilidad del Ecosistema*. Universidad de Sevilla.

Puig, P. (1979). *Diplomatari de Sant Pere d'Ègara. Terrassa (anys 958-1032)*, tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona.

Puig, P. (1990). *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*, tesi de doctorat. Universitat Autònoma de Barcelona.